

**הפוך, אבל אותו דבר: בוגרי השמות חוץ-ביתיות מדברים שילוב והשתלבות
מאת: ד"ר ענת פסטה-שוברט**

יעל: "...את מרגישה שאת לא שייכת לאף אחד. לאף אחד, ושבאף מקום לא באמת אהבו אותך. ושאת עוד סתם מישהי בתוך מסגרת שלא באמת אכפת להם".

חגי: "זה אחד מהמקומות שעשיתי הכול, אבל הכול, הכול, כאילו, כדי להתחייב, לקבל את המסגרת, לוותר על המקום שלי, לא להיות אני".

דברים אלו נאמרו על ידי שני בוגרי השמות חוץ-ביתיות המוגדרים חסרי עורף משפחתי, במסגרת המיזם "גשר לעצמאות". "גשר לעצמאות" – בשיתוף "ילדים בסיכוי – המועצה לילדי פנימיות", עמותת אשלים / ג'וינט, המוסד לביטוח לאומי, משרד החינוך, משרד הרווחה וקרן גנדיר – היא תכנית שמטרתה לפתח רצף מענים לבוגרי סידורים חוץ-ביתיים. יעל מציינת את תחושת האי-שייכות שחוותה במקומות שאליהם הגיעה במעברים הרבים בחייה. יעל מספרת את ניסיון ה**שילוב**. חגי, לעומתה, מספר על ההקרבה שהוא היה מוכן לה כדי להשתלב באחד ההוסטלים שבהם שהה באחד מהמעברים הרבים שחווה בחייו. חגי מספר את ניסיון ה**השתלבות**. **שילוב והשתלבות**. מילים של שילוב והשתלבות אינן מדויקות די הצורך לתאר את המאבק שלהם; זה פילטר "שלנו", אנשי המקצוע, הרוצים לראות אותם נטמעים במערכת – אבל הם נאבקו בה. לכן מילים המביעות את חוסר ההשתלבות, את הניכור, הכאב, והוויתור מתאימות יותר, ובהן אשתמש.

היציאה ממסגרת משפחתית לחיים בוגרים ועצמאיים היא אתגר של ממש – בעיקר עבור צעירים אלה, אשר בשל צרכים מיוחדים שלהם שהו חלק גדול מחייהם במסגרת חוץ-ביתית ו/או במעברים בין המסגרות השונות (בנבנישתי, 2009; זילכה, 2003). נוכח ההכרה בבוגרים המוגדרים חסרי עורף משפחתי, ועקב פערים במענים לצרכים שלהם (זעירא, בנבנישתי ודיניסמן, 2009), פיתח המיזם רצף מענים בתחום הדיור, בהכשרה תעסוקתית והשכלתית, במתן כלים לחיים ובליוי אישי. מאמר זה מתבסס על סיפורי חיים של יעל וחגי (שמות בדויים), שני בוגרי השמות חוץ-ביתיות (מתוך מחקר גדול), בניסיון לחשוף תפיסות אלטרנטיביות לשיח העוסק

בהשתלבותם של בני נוער החיים במצוקה והחווים מעברים רבים בחייהם. כיצד הם מתמודדים עם המעברים הרבים לאורך החיים, ואיזו משמעות הם מעניקים להם בהקשר של מהלך חייהם?

המחקר נערך בשיטה האיכותנית, על פי המסורת הפנומנולוגית (Schutz & Luckman, 1974),

והמאמר משמיע את קולם של הצעירים ואת קולן של הצעירות כפי שעולה מסיפור חייהם. מבנים סיפוריים מסבירים את אופני החשיבה וההתנהגות של בני אדם אגב שימוש בעלילה שיש בה התחלה, אמצע וסוף. זאת ועוד: סיפור החיים הוא מנגנון המבנה זהות; הטקסט חושף את הפרשנות ואת המשמעות שנותנים המספרים לאירועי חיים ולחוויות במהלך החיים, ובד בבד, הוא איננו רק סיפור אישי אלא גם בבואה להקשר החברתי-תרבותי-היסטורי שלו (פסטה-שוברט, 2005). מטרתו של הריאיון הנרטיבי הייתה ללמוד מהסיפור שהם מספרים על המשמעויות

העמוקות יותר שהם מעניקים לאירועי חייהם. סיפור החיים נבנה סביב הציר של מפגשם של הבוגרים עם המיזם והשינוי שחל בתפיסה שלהם את עצמם בעקבות מפגש זה. הראיונות הארוכים והאישיים אפשרו להתעמק בנושאים כלליים הנוגעים לחייהם בפרספקטיבה של זמן.

יעל, בת 22, מתגוררת באחת מדירות הקהילה במרכז הארץ. יעל ואני נפגשנו, על פי בחירתה, בשעות הבוקר המאוחרות, בדירה שהיא מתגוררת בה. הדירה שוכנת ברחוב שקט וצדדי באחת מערי המרכז. הבניין ישן אך מתוחזק היטב. הדירה משתרעת על שלוש קומות, ויש בה אזור ציבורי משותף לכל הדיירים – שמונה במספר. ישבו במטבח המופרד מהסלון במחיצה קלה. הדירה מצוחצחת. בדירה שני מקררים, אחד במטבח והשני בסלון. זה שבמטבח נעול במנעול קטן. יעל הכינה לשתינו קפה והניחה על שולחן בקבוק מים וכוסות חד-פעמיות. מאחוריי חלון קטן שהיה פתוח, כדי שעשן הסיגריות והריח ימצאו את דרכם אל מחוץ לדירה. אווירה של בית. יעל עובדת בארגון חברתי ומשלימה בגרויות. ליעל יש חלום – להקים מרכז תזונה וספורט.

חגי, בן 21, סיים את שהותו בדירה בצפון הארץ. חגי הגיע ברכבת מהצפון לתל אביב. נפגשנו במשרד של חברים במרכז העיר. אווירה של משרד. הכנתי לשנינו קפה, והמזכירה הוסיפה קנקן של מים קרים ושתי כוסות חד-פעמיות. חגי עושה שירות לאומי שעתיד להסתיים במאי, והוא מתלבט בקשר למעבר לדירה בתל אביב. חגי מגדיר את עצמו בחור יצירתי שאוהב לבשל. הוא רוצה מאוד לטייל ולרכוש השכלה גבוהה, לאו דווקא בתחום הבישול.

בשיחות הטלפון שקדמו למפגשים עם יעל, חגי וחבריהם, סיפרתי להם כי מעניין אותי לשמוע את סיפור חייהם ואת מקומו של המיזם בהקשר זה. הם הביעו נכונות להיפגש ולספר על עצמם. אחת

ממטרות המחקר נגעה לשימוש של יעל וחגי באסטרטגיות השיח עצמן : כיצד הם מציגים את עצמם? כבר בתחילת הריאיון, כאשר ביקשתי מיעל לספר על עצמה, היא שאלה :

“אני אספר לך על עצמי מאז שהגעתי לפרויקט?”

חגי נקט גישה זהה. לאחר שפניתי אליו וביקשתי שיספר לי על עצמו, הוא שאל :

“מה את רוצה שאני אספר לך?”

ואני עונה :

“כל מה שאתה רוצה לספר לי.”

וחגי ממשיך :

“טוב, אז ככה. שמי חגי ואני בן 21 עוד מעט. אה, הייתי בפרויקט, סיימתי אותו לא מזמן.”

הבחירה לפתוח את המפגש ולסמן את הפרויקט כבר בתחילת הריאיון, בידיעה שאני רוצה ללמוד על משמעותו בחייהם של בוגרים המוגדרים חסרי עורף משפחתי, מבליטה הן את התלבטותם בדבר הדרך שבה יספרו את חייהם, והן את ההבנה שהמגורים בדירה של המיזם היא אירוע מכונן ומרכזי בחייהם. הדבר דומה לסיפוריהם של עולים ושל מהגרים או לסיפורים של אנשים שחזרו בשאלה או בתשובה. רגע התמורה הופך למרכזי, וממנו ואליו זורם סיפור החיים (ליבליך ואחרות, 1995). כאשר מבקשים מעולים חדשים או ממהגרים לספר על עצמם, הם נוטים לפתוח את הסיפור ברגע ההגירה. בעבורם זהו רגע מכונן. אני מוצאת דמיון בין סיפורי המעברים של יעל, חגי וחבריהם לבין סיפורי הגירה, בעיקר בעוצמת הפרידה מאורח חיים אחד והמעבר לאורח חיים חדש (אליאס, 2005 ; לומסקי-פדר ורפפורט, 2002 ; מאנע, 2007 ; מאנע, אור ומאנע, 2007 ; מירסקי, 2005).

המפגשים עם יעל וחגי היו טעונים ומלווים בהרבה כאב ובכי. מכיוון שאני עוסקת בניהול וגיבוש ידע, אינני חווה את המפגש היומיומי עם הכאב והקושי העולה בעבודה עם ילדים ונוער בסיכון ; מפגשים אלה היו בעבורי בבחינת היכרות עם שדה העשייה של אשלים באופן הישיר והמשמעותי ביותר מאז התחלתי לעבוד בגיוינט. היה זה מעבר חד מהמשרד, המאפשר מפגש עם אנשי מקצוע בשדה העשייה החברתית, אל השדה עצמו. היציאה החוצה, אל השדה, בניסיון להשתלב בעולמם

של יעל וחגי, גרמה לי, לרגע קט, להיות ה"אחרת" המנסה להשתלב בעולמם. רבות דובר על "זירת האחרות" כמכניזם של הגדרה עצמית – של המראיינת ושל המרואיינים. "אני" ו"הם". זהו קוד תרבותי סימבולי המבחין בין קטגוריות חברתיות ויוצר סדר חברתי אשר על פי רוב מתואר כחד-צדדי. בעלי הכוח החברתי, ה"אנחנו", מגדירים מי הם ה"אחרים" – חסרי הכוח החברתי (פסטה-שוברט, 2000).

במקרה הנדון, ה"אחרים" הם בוגרי השמות חוץ-ביתיות המוגדרים חסרי עורף משפחתי על ידי אנשי מקצוע המטפלים בהם. הגדרה זו היא הגדרה מן החוץ פנימה – אנשי המקצוע, "אנחנו", מגדירים אותם, ה"אחרים". הדגש הוא על החסר, על האין, ומכאן נובעות גם דרכי הטיפול וההשמה. בהקשר זה טוען רוזנפלד (1993) כי השיטות המקצועיות הקיימות התפתחו על פי רוב מתוך זרות לחיים במצוקה ובשולי החברה.

במפגש עם הבוגרים היו הם אלה שהגדירו אותי כ"אחרת", זרה להם. יעל וחגי, כל אחד בנפרד ומבלי שנשאלו על כך, העבירו את עצמם ממקום של מסומנים למקום של מסמנים, ובכך למעשה נתנו ביטוי מדויק לנקודת המבט שלהם עצמם. לאורך שנים התבוננו בהם וסימנו אותם כ"אחרים" – סימון המקשה על שילובם ו/או השתלבותם בקהילה ובחברה שבה הם חיים. ההזדמנות לספר את חייהם בלשונם מאפשרת להם להישיר מבט ולהגדיר אותי כאחרת מהם, זרה להם. נקודת מבט מרעננת זו מאפשרת להם להתבונן פנימה והחוצה ולהתייחס לאירועים בחייהם מנקודת מבט אישית וביקורתית. התבוננות מן הפנים אל החוץ – מהם אל העולם שסביבם – מאפשרת להם לבחון את עצמם מתוך שיקוף של התפיסות המאשימות אותם, ובה בעת לבחון את התנהגותם בעבר ואת האחריות שלהם להשתלבותם או לאי-השתלבותם בקהילה שבה גדלו. המפגש בין שתי נקודות המבט האלה – מן הפנים אל החוץ ומן החוץ פנימה – מאפשר ליעל ולחגי לבקר את עצמם ועם זאת להביע את מורת רוחם מהמערכת אשר טיפלה בהם שנים. קרומר-נבו מתייחסת לאחרות זו באופן מאתגר במחקר על נשים החיות בעוני וטוענת כי "כוחה הוא בטבעיות שבה היא מתקבלת, גם על ידי ה'אנחנו' וגם על ידי ה'אחרים' " (קרומר-נבו, 2006 :

63). לדעתי, קבלה זו מנרמלת את ה"אחרות" אל תוך מהלך החיים שלנו ובכך הופכת אותה לנוכחת, אם כי בלתי נראית. יחס זה נכון גם בחייהם של יעל וחגי. מחד גיסא – אני נתפסת בעיניהם כאחרת, אורחת המנסה להשתלב לרגע בעולמם, ומאידך גיסא – דווקא "זרות" זו מייצרת אינטימיות המאפשרת להם לספר את סיפורם כפי שלא עשו בעבר. הנה כך מספרת יעל:

"את יודעת שיותר קל לדבר עם מישהו שלא מכירים. בהרבה בהרבה יותר קל. עכשיו אני ככה יכולה להגיד לך כל מיני דברים כי אני לא מכירה אותך, ואנחנו לא ניפגש ככה, את יודעת. גם אם כן אז לא משנה כי כרגע אנחנו, אנחנו סוג של זרים. את מבינה? ולבוא ולדבר עם מישהו שאת לא מכירה זה בהרבה יותר קל לשתף אותו כי לא הייתה שום אינטראקציה לפני. את לא באמת יודעת איך אני מתנהגת ביום יום, את לא יודעת, את מבינה? זה דברים הרבה יותר קלים."

יעל נושאת ונותנת על הסיפור שאני רוצה לשמוע, ואילו אני מצדי מרחיבה את היריעה ומאפשרת לה לספר את עצמה. לשאלתה "מה את רוצה לדעת?" אני עונה "אני רוצה לדעת מי את".

ואז מגיעה ההפתעה. יעל מספרת את עצמה כפי שלא עשתה מעולם. היא אומרת:

"את יודעת מה, אני אספר לך את הדברים כמו, את יודעת מה? אני אתעלה על עצמי. אם ניתנת לי הזכות לספר ככה סיפור חיים, אז אני אספר לך את הסיפור חיים. אני אספר לך ככה את הדברים שעולים לי בראש – מגיל חמש וחצי עד עכשיו." והיא ממשיכה:

"או-קיי. הגעתי למשפחה אומנת. אמרתי לך הרווחה שם לא, לא, לא ידעה לאיפה אנחנו נכנסים. אז היו שם שני חיילים שאני הייתי בת חמש וחצי, ואחי היה... ומה שאני זוכרת משם (מכחכחת בגרונה) זה מרתף, מיטת ברזלים, אה, ואז כל הזמן הם תפסו אותי (מחייכת), וואו, זה פעם ראשונה שאני ככה מס[פרת], וואי, זה הזוי (זורקת את הראש לאחור וצוחקת), בחיים לא הרגשתי ככה. אני אספר. אני אספר, אני אספר. אני אתעלה על עצמי. וזהו."

כיצד נסביר את רצונה העז של יעל לספר את סיפורה? הרי לאורך שנים עמדה לרשותה האפשרות לשתף את אנשי המקצוע שפגשה בצמתים השונים בחייה – בהיותה ילדה, נערה ובוגרת. האם סירובה מעיד על סירוב להתעמת עם עצם המשמעות של החוויה? האם יעל התכחשה לכאב ולעצב? לטענתה, היא לא האמינה בגילויי חולשה, ולכן נקטה אסטרטגיה של "הכל ורוד". הנה כך היא אומרת:

"גם כשהיו בעיות וגם כשידעו שיש בעיות, כי גם אם לא דיברתי אז הרווחה העבירה להם את ההיסטוריה שלנו, אז את מבינה? תמיד דגלתי להיות עם חיוך על הפנים ויכול להיות שלפעמים העיניים כן מסגירות כי יש איזה שהוא סוג של עצב כי אי אפשר להתעלם ממנו כי זה דברים שקרו בתקופה ההיא, ועדיין קורים."

והיא מוסיפה :

"היום אם היית אומרת לי בואי נדבר בכיתה י', הייתי אומרת לך מה את רוצה ממני? על מה יש לי לדבר איתך? הכל בסדר. יש לי חיים ורודים והכל בסדר גמור, ואני לא מבינה מה פה הבעיה. והייתי יכולה לשכנע אותך שעברתי חיים יותר ורודים ממה שאת עברת (צוחקת). זה סוג של עבודה על עצמך ועל כל הסביבה. זה עובד וזה עובד טוב, מי שיודע לעשות את זה."

יעל בחרה בפרקטיקה של "אין בעיות" משום שלא רצתה להפוך את הכאב למציאות קיימת ובה לחיות. היא בחרה לצבוע את חייה בוורוד כאקט של שותפות גורל, ובכך לסמן את האופן שבו חייה משתלבים בחייה של ה"אחרת" – העובדת הסוציאלית, היועצת בבית הספר, הילדה הנורמטיבית. יעל סירבה להיות גיבורת התרבות של השיח המקצועי הטיפולי של הרווחה, שיח הממקם אותה במרחב המוצף כאב, עצב וקושי. אני מזהה בבחירה זו אקט של מחאה שאפשר לה להרגיש כמו... אחרות. נוסף על השימוש בצבע הוורוד, יעל בוחרת להשתמש במסכות כדי להיות נוכחת ולהתנהל בעולם מבלי להרגיש שונה. פשוט להיות כמו כולם, להשתלב.

"אני הייתי רגילה לעטות על עצמי כל מיני סוגים של מסכות. כל כך הרבה דמויות, כל כך הרבה דברים שהם לא באמת יעל, ואת יודעת מה? תמיד הייתי סוג כזה של ליצן ואני לא מתביישת להגיד את זה, כי כל הזמן הייתי מוקפת באנשים בסופו של דבר. את מבינה? הם לא באמת מכירים את יעל. אין מה לעשות. הם רוצים להיות לידך כי את מצחיקה, כי את עושה מעצמך צחוק... תשמעו הנה אני פה, הנה אני כאן."

המסכות והעולם הוורוד מאפשרים לה להשתלב ולהיות כמו כולם, או במילים שלה, כאשר היא מסבירה את הקשיים של אנשים אחרים במצוקה, היא מצביעה על מכניזם שונה שאנשים נוקטים כדי להשתלב ולהרגיש שייך – **"להשתלב בחיים של נורמטיבים"**.

היום, בפרספקטיבה של זמן, יעל מתארת את הכאב הרב בעולמה – היא מנכיחה אותו ובכך הופכת אותו מחוויה אישית שלה לחוויה משותפת לבוגרי השמות חוץ-ביתיות : **"קשה לילד לחיות בלי אימא, אז ברור שהכל ייראה לך מאיים ואת מרגישה לא מוגנת"**.

כאב זה עולה גם בסיפורו של חגי. חגי בוחר **"להיעלם", "לא להרגיש", "להיות אילם"**. הפוך, אבל אותו דבר. הפרקטיקה שחגי בוחר כדי להרגיש חלק מהעולם האחר שלפתחו התגלגל היא שהוא **"מעלים"** את משפחתו. הנה כך הוא מספר :

"לדבר על המשפחה שלי זה לא מעניין אותי."

עוד דוגמה :

"טוב, נחזור למשפחה שלי. זה קטע שהוא מבאס, כואב, ואני והמשפחה שלי לא מחוברים בשום צורה... אז פיזית לא הייתי בבית. הייתי בא, ישן, אוכל, לא נמצא. לא נמצא ואני גם דואג לא להיות, כאילו, בכלל. אני ממש עסוק עם זה."

כן, חגי אכן "עסוק עם זה" מאוד – ממש משרה מלאה. חגי בוחר בכל פעם מחדש, במהלך חייו הצעירים, להתרחק ממשפחתו, ובכך בעצם להרחיק את עצמו מהכאב הרב שהוא מרגיש אבל איננו יכול להכיל. הוא בוחר שלא להיות שם, כי להיות שם זה לכאוב ולהרגיש, כי להיות שם זה להיות כמוהם והוא רוצה להיות אחר. איך זה מתיישב עם הבחירה שלו בעבר שלא להישאר בהוסטל או בחווה, מסגרות שהוא מדבר עליהן בצורה חיובית ובהמון חיבה? יהיו בוודאי בין הקוראים שיגידו – ברגע זה הוא לא "לוקח אחריות", מאפשרים לו להיות במקום בטוח והוא הולך. אני בוחרת לקרוא את דבריו אחרת ולומר כי הבחירה של חגי שלא להישאר בשום מקום שאליו הגיע נבעה מהכאב הרב שחוה. עבורו הכאב מרכזי אך, להבנתו, עבור המוסדות המטפלים בו הוא שולי. כך הוא מבין את זה, וכך הוא מסביר :

"אני אתחיל בזה שיצאתי מהבית פחות או יותר בן 12, 13, בסביבות 12 יצאתי מהבית והתחלתי איכשהו להתגלגל בפנימיות ובמוסדות. חבילה עוברת כזאתי מכל המוסדות, מכל מסגרת אפשרית, פרויקט, כל מה שאפשר. [אצל] משפחה אפילו הייתי פעם. קרובים רחוקים, סוג של משפחת אומנה. והתגלגלתי מכל מיני מקומות."

לבקשתי לשתף אותי בפרטים על המקומות ששהה בהם, הוא מסביר :

"אני לא זוכר את החוויה של הפנימייה. אני זוכר שזה היה ממש באסה, כאילו לבוא פתאום למקום זר. הייתי די בשוק לפי דעתי. אני לא זוכר בדיוק, אה, זה גיל שקשה לי, קשה לי לתאר לך אותו כי אני לא זוכר חוויות טובות, או דברים שעברתי בכלל בגיל הזה. לפי דעתי הייתי די בשוק. ... כל החודשים האלה – WHAT THE FUCK – איך הגעתי לכאן? מה אני עושה פה בכלל? לא הבנתי מה אני עושה שם בכלל. לקח לי יותר מחצי שנה, עוד אחרי שעזבתי שם. לקח לי זמן להבין שאני לא בבית ושאני לא אהיה בבית. לא הבנתי את זה ממש, אבל בתור ילד הבנתי שאני לא נמצא בבית פיזית, גם לא בראש. ילד שנמצא בבית עם הראש של המשפחה, כבר לא הייתי

בראש של ילד שגר בבית. כבר התחלתי לפתח חשיבה משלי ואני לא קשור אליהם. אני כבר משהו אחר."

"אני לא חלק מהמשפחה הזאת. אני מנסה לסדר לך את הפאזל שאני לעצמי לא סידרתי עוד. אף פעם לא סידרתי שום דבר כזה."

חגי מתאר את ההלם שהיה שרוי בו. תארו לעצמכם ילד בן 12 לערך עובר למקום חדש. לבד. עכשיו לך תסביר לו שזה הכי טוב בשבילו לנוכח המצב בבית. הוציאו אותו ממצוקה אחת רק כדי להכניס אותו למצוקה חדשה. מה עושה עם זה ילד בן 12? מתמודד בדרך שהוא הפנים – כשאתה במצוקה, לך לך! חגי נהג על פי אותה פרקטיקה מוסדית מקצועית שנהגו בו:

"אני לא נשאר באותו מקום."

"אני המשכתי להתגלגל לכל מיני מקומות."

"לא יודע, אולי נלחצתי ממה שהם שמתחיל להסתדר פתאום. זה הכי הגיוני. יכול להיות שזה סוג של הרגל מגונה שרכשתי לעצמי. זה גם די בעייתי הרבה מקומות. רוב המקומות שהייתי, הסתובבתי והכרתי הרבה אנשים ודי הסתדרתי. אני בן אדם שדי מסתדר. את יכולה לשים אותי איפה שאת רוצה, אני אסתדר. זה לא בעיה בשבילי. אבל ההמשכיות של המקום זה לא כזה התאים לי. חתכתי, חתכתי את זה פשוט, ולאן הלכתי?"

מרגע שנעשה ילד העובר ממסגרת למסגרת אך לא משתלב בהן, נדמה כי סבלו הופך למרכזי עבורו אך לשולי עבור אחרים – עד שהוא נעלם מעיניהם לגמרי. בד בבד עם שתיקתן של מערכות הרווחה והחינוך שותק אף הוא:

"גם היה חסר לי רגשות. אני לא זוכר שהרגשתי איזה משהו, באסה או משהו. או שציפיתי לאיזה מישהו או משהו והתאכזבתי. דברים כאלה לא קרו פשוט. ...אז בפנימייה בירושלים. שהייתי בתקופה של שנתיים, זה גם חלק מהדרך, טיפה לפני זה התחיל שהייתי אילם. לא נתתי, לא היו לי רגשות פשוט. אני אגיד לך את האמת. אולי היה לי לב קר או לא יודע מה. לא הרגשתי שום דבר. הייתי די אילם שזה מדהים. לא הייתי רק הולך מכות, הייתי אילם פשוט. לא היה, לאף אחד לא היה גישה אלי. לא הייתה גישה. לא הייתי מדבר פשוט."

ולילד זה משא כבד. נדמה כי הסבל שחגי מדבר עליו איננו "לגיטימי". כל עוד הוא משתלב באחת ממסגרות ההשמה, סבלו נתפס כנורמטיבי. כאשר הוא נוקט אותה פרקטיקה של פתרונות שנוקטות המערכות המטפלות בו – ללכת למקום אחר שבו אולי יהיה טוב יותר – הוא הופך לשקוף והמערכת אינה רואה אותו. קרומר-נבו מתייחסת להיבט זה של הכאב, ובדברה על בחירתן של נשים החיות בעוני שלא לספר את סיפורן, היא מציעה את ההסבר הזה: "הן מסרבות להשתתף בתהליך של בריאת הסיפור כישות ציבורית משום שהן מכירות במשמעות שלו, לא משום שהן מסרבות לה. המעניין הוא שהנשים הללו מסרבות לספר את הסיפור בגלל עמדתן המודעת להשלכות הסיפור על רגשותיהן" (קרומר-נבו, 2006; 75).

הד לדבריה של קרומר-נבו עולה מדבריו הקודמים של חגי, בעיקר לנוכח הסיפור האישי שסיפר במפגש שלנו. חגי מופתע מעצמו ומעוצמת הרגשות שעולים בו בשעה שהוא מספר את סיפור חייו. אני משקפת לו את זה, והוא עונה:

"לא זה בסדר. רק לנשום שנייה. אני צריך לנשום קצת, זה הכל."

ושוב, לקראת סוף הריאיון, הוא חוזר ואומר:

"תראי, אני אגיד לך את האמת, אני אף פעם לא עשיתי דבר כזה. אף פעם לא עשיתי דבר מהסוג הזה של לספר לך הכל מהתחלה ועד הסוף. לא משנה, מכל הבחינות."

ניכור ותחושת חוסר שייכות. כל אחד מהם משתמש בפרקטיקות אחרות כדי לשרוד במערכת שהוא לא מרגיש שייך אליה: יעל עוטפת את עצמה בחומה ורודה וחגי פשוט הולך מדי פעם בפעם, גם אם הוא מדגיש שהיה לו טוב, הוא פשוט לא "חלק מזה" כפי שאיננו חלק משום דבר אחר. שניהם מספרים את סיפור האין-השתלבות, התלישות והניכור. התלישות היא לא רק מאנשי המקצוע אלא גם ממה שחסר – ילדים, צעירים אחרים, ששהו אִתם במסגרות. ההעדר הזה בשיח של השניים בולט. הנוכחות של הכאב, חוסר האונים והבדידות **בולטת אף היא**.

יעל וחגי פוגשים את הכאב והסבל שהם חוו במישרין. יעל בוכה וחגי בוכה אף הוא. לכאב, לעצב, לבדידות ולתסכול יש נוכחות, והם אלו שמגדירים את חוויית המעברים הרבים שחוו במהלך החיים. עבורי, אשת המקצוע, בכוחם של סיפורים אישיים אלה להנכיח את הבעיה של יעל וחגי, בעיה חברתית שנידרש אליה ונקבל עלינו אחריות ציבורית לה: בוגרי השמות חוץ-ביתיות חווים מעברים רבים מדי בחייהם, ועל אנשי המקצוע, בהיותם הבוגרים האחראים בחייהם של

הראשונים, לשנות את המצב. בחירתם של יעל וחגי לחשוף את הכאב האישי שלהם חושפת את המפגש בין האופן שבו הם חווים את המעברים בחייהם – דרך פריזמת העצב, הבדידות והכאב, לבין האופן שבו מספר אותם השיח המקצועי – דרך הפריזמה של הסתגלות למסגרות ההשמה ככלי להשתלבות בחברה. השיח המקצועי מתמקד בעיקר בתכונותיהם הבעייתיות של ילדים בהשמה ומחזק בכך את מעמדם כבעייתיים ולא מסתגלים ו/או אשמים במצבם. יעל וחגי מציעים שיח חלופי. השיח החלופי מתקיים מחוץ לשיח הדומיננטי על תהליכי השמה במסגרות השונות. יש כאן פער תהומי בין מטרת ההשמה – כלי לשילוב, לבין מה שהבוגרים חשים ומתארים – העמקה של הניתוק והאחרות דווקא. אני מפרשת את השיח החלופי כפרקטיקה שמעידה על קשיי שילוב והשתלבות. למעשה, יעל וחגי קוראים תיגר על המערכות המטפלות בהם ומבקשים מהן להתבונן בהם דרך הפריזמה האישית שלהם ולהקשיב לקולם; הם מבקשים מהן ללמוד באילו פרקטיקות הם משתמשים בניסיונות החוזרים ונשנים שלהם להשתלב במסגרות ההשמה, וגם לנסות להבין מדוע בחרו דווקא בפרקטיקות אלה. בשפתו של רוזנפלד, שניהם מבקשים לסמן מחדש את מקומם של אנשי המקצוע, להעבירם מהמרכז אל השוליים, ובכך לצמצם את הפער בין השיטות המקצועיות לבין צרכים של ילדים ובני נוער החווים אינספור מעברים.

יעל וחגי אינם משלימים עם המעברים הרבים שחוו בחייהם, הם מבינים את החוויה הזאת כחוויה מעכבת ובעלת השפעה הפוכה על השתלבותם בחברה. הם מנסים להתנגד ולשפר את חייהם. ההתנגדות שלהם לכאב ולקושי היא האי היחיד של שפיות בחיים לא שפויים. ואולם מעשיהם נתפסים בצורה הפוכה – כרעש למערכת המטפלת בהם. הם הופכים לשקופים, ילדים שקולם לא נשמע. המערכת מתיימרת להגיב הפוך מהמשפחה שחיו בה, אבל למעשה התוצאה היא אותה תוצאה. אימא של יעל אמרה לה:

“לכי לפנימייה. היא כל הזמן הייתה אומרת לי תצאי, תלכי לפנימייה.”

והיא אכן הלכה למשפחת אומנה, למעון, ולפנימייה. היא עשתה מה שאמרו לה והלכה לאן ששלחו אותה. ושם זה אותו דבר:

“אני אסביר לך, לפעמים הרווחה, הרווחה לא עושה סינון ושולחת ושולחת ילדים שהם ממצב סוציו-אקונומי נמוך למקומות ש, שלא מחייב שיהיה להם שם יותר טוב. את מבינה? אני לא יודעת איך זה לגדול בבית, אבל הדברים שקרו במשפחה האומנת זה לא דברים שאמורים לקרות לא לי ולא לאף ילד אחר. את מבינה?”

חווייה דומה הייתה לחגי :

”עד שנכנסתי לעוד פנימייה בירושלים. העבירו אותי. העבירו אותי לפנימייה בירושלים. את השם אני לא זוכר, אבל זה היה דתי, דתי-לאומי. אני הבנתי שאני לא רוצה להיות דתי, ואמרו לי טוב, בוא נראה, בוא נתפשר. זה לא היה עניין של להתפשר. זה פשוט לא הסתדר גם שם. ניסיתי להיכנס ללימודים, לא להתייחס לדת, לא להתפס על זה. ולעשות כאילו משהו ולא להישאר שם. התחלתי, התחלתי לזוז, ואז הם עוד פעם לחצו עלי.”

הפוך, אבל אותו דבר.

אנחנו, אנשי המקצוע, חייבים לזכור : מי שנאבקים בקושי, במעברים הרבים, הם ”הילדים העוברים”. והשיח החלופי של יעל וחגי חושף מאבק זה. במרחב ההתנגדות המצומצם שלהם, הרצון לחיים טובים יותר מוצא ביטוי בשתי פרקטיקות הפוכות, שהן אנטיתזה לכוונת המערכת לשלבם בחברה הנורמטיבית : הראשונה – בבחירה שלא להישאר במקום אחד, הפנטזיה שבמקום אחר זה אולי יצליח, והשנייה – בשתיקה או במסכות.

- תודה לבוגרי מיזם "גשר לעצמאות" שהסכימו לשתף אותי בסיפורי החיים שלהם. תודה למועצה לילדי בסיכו', לאיריס זילכה ולשרית מוסרי-ויזל על התמיכה ושיתוף הפעולה למען השמעת קולם של בוגרי השמות חוצביתיות.